

INNE TRIANON. NARRACJE, PAMIĘĆ, KONTEKSTY

MÁSIK TRIANON. NARRATÍVÁK, EMLÉKEZÉS, KONTEXTUSOK

A DIFFERENT LOOK AT TRIANON. NARRATIONS, MEMORY, CONTEXTS

konferencja naukowa z okazji 100-lecia podpisania Traktatu w Trianon

a trianoni békeszerződés aláírásának 100. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia

the conference celebrating the centenary of the Treaty of Trianon

Poznań, 8–9 października 2020 r.

Poznań, 2020. október 8–9.

Poznań, 8–9 October 2020.

ABSTRAKTY

ABSZTRAKTOK

ABSTRACTS

8 października (czwartek) | október 8. (csütörtök) | 8 October (Thursday)

Panel 1 – historia | 1. szekció – történelem | Panel 1 – history

10⁰⁰–11⁰⁰

DR GERGELY ROMSICS

Węgierska Akademia Nauk, Uniwersytet im. Loránda Eötvösa, Budapeszt
(Magyar Tudományos Akadémia, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest)
(Hungarian Academy of Sciences, Eötvös Loránd University, Budapest)

Hungarian Foreign Policy Thinking in the Shadow of the Treaty of Trianon, 1919–1921

Post-Trianon Hungarian foreign policy discourse was characterized by the centrality of the question of territorial revision and the partial reconstitution of the old Kingdom of Hungary. At the same time, research has often overlooked the "pre-canonical" 1919–1921, when there existed a genuine plurality in approaches that could evolve due to the relatively weak and heterogeneous governments that came before the decade-long premiership of Count István Bethlen (1921–1931). This paper surveys the various currents of foreign policy thinking in the country during the pre-consolidation phase of the Horthy-era, and identifies four large currents. Idealists promoted revisionism through the League of Nations and within the framework of a future peaceful collective security system. Associated with increasingly marginal parties of the Left, the strength of Social Democratic and Catholic trade unions did lend them a measure of influence, at least for a time. Moderate liberals or "Grotians" also considered the League of Nations the most promising avenue for revision, but remained wary about the remainders of power politics that could obstruct progress towards a just and

peaceful Europe. Pre-war pacifists converged in the Society for Foreign Policy, which enjoyed a short-lived prominence in 1920–21, but eventually failed to shape mainstream discourse in their image. Realists made up the two major groups of the foreign policy elite: trained diplomats of the Dualist states and older politicians tended to promote a reintegration of Hungary into Europe so that it could build a coalition of supportive great powers – notably Germany and the United Kingdom – to achieve the revision of the peace terms. The ultrarealists, former officers and White revolutionaries, also looked to Germany, but not to its Weimar government: building plans for a counterhegemonic rebellion that would upset the prevailing balance of power, they believed that only a radical path of militarism held out the promise of reversing the terms of the peace. In 1921–23, this plurality was severely curtailed by Prime Minister Bethlen: he made the leftist alternative largely irrelevant politically, co-opted moderate liberals to back his programme of co-operative Realpolitik and partly marginalized, partly integrated the far right militarists, as well. Interestingly, while Bethlen was very successful tactically, ultimately, his foreign policy failed to produce long-term dividends for the cause of revisionism.

11⁰⁰–11⁵⁰

DR HAB. IBOLYA MURBER

Uniuersytet im. Loránda Eötvösa, Budapest
(Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest)
(Eötvös Loránd University, Budapest)

A posztimperiális átmenet Nyugat-Magyarországon 1918–1922

Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása és a Duna-medence területi újrendezése adta a tradicionális osztrák-magyar határ nyugatra találásának geopolitikai keretét. Már az első világháború utolsó két évében a közellátás radikális romlása miatt erőteljesen csökkenni kezdett a lakosság állammal szembeni lojalitása. 1918 után még évekig elhúzódott az új közép-európai államhatárok megrajzolása, ahogy ez az osztrák-magyar határ esetében is történt. Ez a hosszú évekig tartó területi bizonytalanság tovább csökkentette a lakossági lojalitást. Alapkérdés volt, hogy az ember melyik állam felé legyen lojális?

A saint-germaini (1919) és trianoni (1920) békeszerződések a kérdéses területet Ausztriának ítélték. Ennek ellenére Burgenland hivatalos átadására még több mint egy évet várni kellett. Ausztria nem szállta meg a területet, nem volt komolyabb katonai összeütközés, noha magyar paramilitáris egységek aktívak voltak. 1921. októberben a velencei szerződésben sikerült kompromisszumot elérni. Ausztria megkapta Burgenlandot német anyanyelvű többséggel. Magyarország megtarthatta a soproni népszavazást követően a legnagyobb várost, Sopron/Ödenburg, egy jelentős német nyelvű lakossággal.

Post-imperial transformations in western Hungary 1918–1922

The collapse of the Austro-Hungarian monarchy and the territorial reorganization of the Danube region created the framework for the shifting of the traditional Austro-Hungarian border. In the last two years of the war, society's confidence in its state sank because of the supply problems. After the war the border drawing process could last for years, as was the case with the Austro-Hungarian border, too. This long lasting territorial insecurity increased the loyalty crisis of the population. The basic question was, which state should one be loyal to?

In the treaties of Saint Germain (1919) and Trianon (1920) the territory was given to Austria. Nevertheless the official transfer of Burgenland/Western Hungary occurred more than one year later. There was no serious military escalation, though the Hungarian paramilitary was very active. A compromise was reached in the Treaty of Venice in October 1921. Austria got Burgenland with its German-speaking majority. Hungary was able to keep the largest city, Sopron/Ödenburg with a large German-speaking population after the referendum in Sopron.

Maďarsko a trianonská mírová smlouva (100 let od jejího podepsání)

Téměř dva měsíce po podepsání mírového příměří s Německem, 18. 1. 1919, začala svá jednání mírová konference, která měla nejen uzavřít velkou válku, ale zároveň předejít tomu, aby se takový požár ještě někdy opakoval. Maďarsko jako poražený stát na konferenci pozváno nebylo a jeho vyhlídky navíc negativně ovlivňovala neexistence žádného orgánu, který by se zabýval výhradně maďarskými hranicemi a jinými otázkami týkajícími se speciálně Maďarska. Zároveň dlouhá etapa příměří způsobila, že situace, která byla vytvořena na základě násilného řešení a vojenskými prostředky, působila dále svou silou jako hotový fakt.

Svoje požadavky vůči Maďarsku předkládaly na mírové konferenci Československo, Rumunsko a Jugoslávie. Poprvé se otázka hranic týkající se Maďarska objevila na konferenci 31. ledna v souvislosti s rumunsko-jugoslávskou diskusí o Banátu. Ministr zahraničí Edvard Beneš přednesl 5. února před Radou deseti československé požadavky, které byly rozšířeny v následujících písemných memorandech. Navrhované hranice otevřeně připustily na území Československa přítomnost několika enkláv maďarského obyvatelstva. Nejdůležitějšími argumenty mluvícími ve prospěch navrhovaných hranic byly především ekonomicko-politické a strategické důvody. Poté, co byly územní požadavky vůči Maďarsku předneseny před Nejvyšší radou, došlo k jejich projednávání v jednotlivých komisích, kde docházelo ke konkrétní modifikaci wilsonovských principů. Nejvyšší rada definitivně stanovila hranice mezi Maďarskem, Československem a Rumunskem 13. června 1919.

V lednu 1920 přijela maďarská delegace do Paříže, aby vyslechla podmínky mírové smlouvy; projev obhajující maďarské požadavky přednesl Albert Apponyi. Základní myšlenkou jeho řeči bylo úplné zachování územní celistvosti Maďarska, což maďarské vyjednávací pozice předem znemožnilo. Tato taktika se stala předobrazem pozdější politiky integrální revize, která byla prioritou všech maďarských vlád v období mezi dvěma světovými válkami.

Węgry i traktat pokojowy w Trianon (100 lat od podpisania)

Ponad dwa miesiące po podpisaniu rozejmu z Niemcami, w dniu 18 stycznia 1919 roku, rozpoczęła się konferencja pokojowa, która miała nie tylko zakończyć wielką wojnę, ale również zapobiec powtórzeniu się konfliktu w podobnej skali. Na konferencję nie zaproszono Węgień, jako państwa pokonanego, a ich możliwości pertraktacyjne dodatkowo pogłębił brak organu, który zajmowałby się wyłącznie problemem granic Węgień i innymi kwestiami związanymi z tym państwem. Jednocześnie stosunkowo długo trwające zawieszenie broni oznaczało dalsze przedłużanie sytuacji, która nastąpiła wskutek zastosowania rozwiązania siłowego i użycia środków militarnych.

Na konferencji Czechosłowacja, Rumunia i Jugosławia przedstawiły Węgrom swoje żądania. Kwestia granic Węgień po raz pierwszy pojawiła się na konferencji 31 stycznia w związku z rumuńsko-jugosłowiańską debatą na temat Banatu. Minister spraw zagranicznych Czechosłowacji, Edvard Beneš, w dniu 5 lutego przedstawił Radzie Najwyższej postulaty czechosłowackie, które były w kolejnych pisemnych memorandach rozszerzane. Proponowane granice dopuszczały możliwość powstania kilku enklaw ludności węgierskiej w Czechosłowacji. Najważniejszymi argumentami przemawiającymi za proponowanymi granicami były względy ekonomiczno-polityczne i strategiczne. Po zaprezentowaniu Radzie Najwyższej rozszczeń terytorialnych wobec Węgień omawiano je w poszczególnych komisjach, w których następowały modyfikacje postulatów Wilsona. Rada Najwyższa ostatecznie ustaliła granice między Węgrami, Czechosłowacją i Rumunią w dniu 13 czerwca 1919 roku.

W styczniu 1920 r. do Paryża przybyła delegacja węgierska, aby wysłuchać warunków traktatu pokojowego; przemówienie broniące węgierskich żądań wygłosił Albert Apponyi. Podstawową ideą jego wystąpienia było

pełne zachowanie integralności terytorialnej Węgier, co węgierską pozycję negocjacyjną z góry skazało na porażkę. Podejście to stało się prekursorem późniejszej polityki rewizjonizmu terytorialnego, stanowiącego priorytet wszystkich węgierskich rządów w okresie międzywojennym.

Magyarország és a trianoni békeszerződés (100 évvel az aláírása után)

A németekkel kötött fegyverszünet aláírása után több mint két hónappal, 1919. január 18-án megkezdődött a békekonzferencia, amelynek feladata nemcsak a nagy háború lezárása, hanem egy hasonló nagyságrendű konfliktus megelőzése is volt. A konferenciára a vesztes Magyarország nem kapott meghívást, tárgyalási lehetőségeit pedig még jobban beszűkítette, hogy nem volt olyan testület, amely kizárólag a magyar határokkal és az országgal kapcsolatos egyéb kérdésekkel foglalkozott volna. A hosszúra nyúló fegyverszünet miatt ráadásul még jobban elhúzódott az erővel, katonai úton kikényszerített helyzet.

A békekonzferencián Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia bemutatta követeléseit a magyaroknak. Magyarország határainak kérdése először január 31-én, a Bánátért folytatott román-jugoszláv vitában jelent meg. Csehszlovákia külügyminisztere, Edvard Beneš február 5-én mutatta be a Legfelsőbb Tanácsnak a csehszlovák igényeket, amelyek aztán egyre nőttek az egymás után sorban benyújtott memorandumokban. Csehszlovákia javasolt határain belül néhány magyar nemzetiségű enklávét megléte is engedélyezett volt. A határ ilyenén meghúzásáról elsősorban gazdaságpolitikai és stratégiai érvek döntöttek. Miután a Magyarországgal szembeni területi követeléseket bemutatták a Legfelsőbb Tanácsnak, az egyes bizottságokban kerültek tárgyalásra, amelyek módosították a wilsoni elveket. A Legfelsőbb Tanács végül 1919. június 13-án állapította meg Magyarország, Csehország és Románia közös határait.

1920 januárjában Párizsba érkezett a magyar küldöttség, hogy meghallgassa a békeszerződés feltételeit; a magyar érdekeket védő beszédet Apponyi Albert mondta el. Fellépésének alapvető eszméje az volt, hogy Magyarország területi integritását teljes mértékben meg kell őrizni, ami eleve kudarcra ítélte a tárgyalások kimenetelét. Ez az álláspont a későbbi revizionista politika előképe volt, amely a két háború között minden magyar kormány számára elsődleges kérdéssé vált.

Hungary and the Peace Treaty of Trianon (100 years since the signing)

More than two years after the signature of the cease-fire with Germany, on 18 January 1919, a peace conference started, which was not only to put an end to the Great War but also prevent a conflict of similar scale from reoccurring in the future. Hungary, as a defeated state, was not invited to the conference. Its negotiation capacity was dealt a further blow by the lack of an organ dealing exclusively with the problem of Hungarian borders and other issues relating to that country. At the same time, the relatively protracted cease-fire meant prolongation of a state of affairs borne of violent solutions and military measures.

Czecho-Slovakia, Romania and Yugoslavia presented their demands to Hungary. The issue of the Hungarian borders first surfaced in the conference of 31st January in the context of the Romanian-Yugoslavian debate about the Banat. On 5 February, Czecho-Slovakia's foreign minister, Edvard Beneš, presented to the Supreme Council the Czecho-Slovakian demands that were later to be expanded by subsequent written memoranda. The proposed borders allowed for the formation of several enclaves of Hungarian population within Czecho-Slovakia. The most important arguments supporting the proposed borders were economic, political and strategic considerations. After the presentation of the territorial claims against Hungary to the Supreme Council, they were discussed in the various individual commissions in which Wilson's principles were modified. Ultimately, the Supreme Council defined the border among Hungary, Czecho-Slovakia and Romania on 13 June 1919.

In January 1919 a Hungarian delegation arrived in Paris to receive the terms of the peace treaty; a speech in defence of the Hungarian position was delivered by Albert Apponyi. The core idea was the full preservation of Hungary's territorial integrity, which apriorically doomed Hungary's negotiating position to failure. This approach was later to become the precursor of the later policy of territorial revisionism constituting a priority for all Hungarian governments in the interwar period.

12⁴⁰–13³⁰

DR CSABA ZAHORÁN

Węgierska Akademia Nauk, Grupa Badawcza Trianon 100, Budapeszt
(Magyar Tudományos Akadémia, Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport, Budapest)
(Hungarian Academy of Sciences, Trianon 100 research group, Budapest)

Egy nap – 2020. június 4.

A 19–20. század fordulójának diadalittas magyar nacionalizmusa, amelyet egyszerre jellemeztek a különféle irredentizmusok és szeparatizmusok miatti aggodalmak, az 1896-os millenniumi ünnepségek és a magyar birodalmi gondolat megnyilvánulásai, a trianoni békeszerződést követő évszázadban egészen más irányt vett. A történelmi Magyarország felbomlásának sokja után a magyar nemzeteszme meghasonlott, és olyan sértettségbe merevedett bele, amely nem csupán a szomszédos nemzetek nacionalizmusával állította szembe, hanem önmagával is. Trianon – nyíltan vagy burkoltan – meghatározta a magyar közgondolkodást a 20. század jó részében: azóta sem sikerült teljesen feldolgozni, így napjainkra a magyar identitás egyik kulcspontjává és ideológiai-politikai referenciaponttá vált. Aláírásának századik évfordulója pontosan tükrözi ezt a helyzetet. Michael Billig a nacionalizmus hétköznapivá válásáról írt könyvének egyik fejezetében úgy ragadta meg a brit nemzeteszme aktuális működését, hogy egy véletlenszerűen kiválasztott hétköznapi sajtótermékeit áttekintve szemléltette a nacionalizmus magától értetődő működését. Ehhez képest jelen előadásban egy különleges napot választottam: a békeszerződés aláírásának századik évfordulóját. A 2020. június 4-én megjelent, legfontosabb magyar nyelvű országos napilapok és internetes lapok írásainak és videóinak elemzése nem csak azt mutatja meg, hogy hol tart ma a magyar Trianon-diskurzus és belső törésvonalai, hanem ezen keresztül segít megérteni a magyar nacionalizmus 21. század eleji állapotát is. A kivételes nap szövegeinek jelentőségét az is megnövelte, hogy a koronavírus viszonyai között a megemlékezések jórészt diszkurzív síkon, vagyis a médiában zajlottak, a nyilvános rendezvények pedig sokkal visszafogottabbak voltak.

Jeden dzień – 4 czerwca 2020 r.

Triumfujący węgierski nacjonalizm przełomu XIX i XX wieku, którego równocześnie charakteryzowały różnego rodzaju problemy wynikające z ruchów irredentystycznych i separatystycznych, uroczystości milenijne 1896 roku oraz idea Wielkich Węgier, po zawarciu pokoju w Trianon przybrał zupełnie inny kierunek. Po szoku spowodowanym upadkiem historycznych Węgier idee narodowe uległy podziałowi na kilka nurtów a Węgrzy zastęgli w poczuciu krzywdy. Węgrzy stanęli więc w opozycji nie tylko wobec nacjonalizmów istniejących w państwach sąsiednich ale też wobec skłócili się sami ze sobą. Trianon - czy to w sposób jawny czy ukryty – zdeterminował sposób myślenia społeczności węgierskiej w znacznej części XX wieku: od tamtej pory nie udało się całkowicie przepracować traumy, stała się ona do dziś dnia podstawowym wyznacznikiem tożsamości węgierskiej i ideologiczno-politycznym punktem odniesienia. Setna rocznica podpisania traktatu wyraźnie odzwierciedla tę sytuację. Michael Billig w jednej z książek o popularyzacji idei nacjonalizmu, wskazał na aktualny stan brytyjskiej idei narodowej, analizując artykuły prasowe z przypadkowo wybranego dnia. W moim referacie wybrałem natomiast szczególny dzień: setną rocznicę podpisania traktatu. Analiza artykułów prasowych i nagrań telewizyjnych z tego dnia wskazuje nie tylko na to, w jakim miejscu znajduje się dzisiaj węgierski dyskurs trianoński i jakie można odnaleźć w nim nurty, ale też pomaga zrozumieć podstawy węgierskiego nacjonalizmu w XXI wieku. Znaczenie tego wyjątkowego dnia zostało uwypuklone tym bardziej, że w okresie pandemicznym ograniczono publiczne obchody na wolnym powietrzu i duża część dyskusji toczyła się w mediach.

One day – 4 June 2020

The triumphant Hungarian nationalism of the turn of the 19th and 20th centuries, simultaneously characterized by various types of problems arising from irredentist and separatist movements, the millennial celebrations of 1896, and the idea of a Great Hungary, took an altogether different direction after the

conclusion of the Trianon peace treaty. Following the shock brought about by the fall of historical Hungary, nationalist ideas separated into several currents and Hungarians were frozen in a sense of injustice. Not only did they stand in opposition to the emerging nationalisms in the neighbouring countries, they were also splintered internally. Trianon — whether openly or in a veiled way — determined the Hungarian community's thinking through the major part of the 20th century. The trauma could never since fully be healed. It has until this day remained a basic determinant of Hungarian identity and ideologico-political point of reference. The centenary of signing the Treaty clearly reflects this situation. In one of his books about the popularization of nationalist ideas, Michael Billig noted the current state of the British national idea, analysing press articles from a randomly selected day. In my paper, by contrast, I selected a very special day — the hundredth anniversary of the signature of the Treaty. Analysis of press articles and television records of the day shows not only the place today's Hungarian Trianon discourse is at and the currents found in it but also helps understand the foundations of Hungarian nationalism in the 21st century. The meaning of this singular day was all the more highlighted concerning that in the pandemic period open-air public celebrations were restricted and a large part of the debate took place in the media.

13³⁰–14⁰⁰

DR SRĐAN MIČIĆ

Institut Najnowszej Historii Serbii, Belgrad
(*Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd*)
(*Szerbia Legújabb Történelmének Intézete, Belgrád*)
(*Institute for Recent History of Serbia, Belgrade*)

Image of Hungarians in the Review "Narodna odbrana"

The aim of this work is to analyze image of Hungarians in the Review "Narodna odbrana" ("People's Defense"), which was published by the organization of the same name. Organization was founded in 1908 as a reaction of Serbian nation to the Austro-Hungarian Annexation of Bosnia and Herzegovina. Organization was revived in 1926, this time in significantly changed circumstances. Before the First World War Narodna odbrana was focused on defense of national identity and unity, while after 1926 its main task was to work on cultural unification of Yugoslav nation and cultural rapprochement between all South Slavs – Bulgarians included. The aim of this work is to analyze how organization did perceive Hungarians – not only foreign policy of their country in the wake of Italian's plans for the Balkans and Danubian Europe, but also their minority in northern part of Yugoslav state.

14⁰⁰–14⁵⁰

MGR ADRIENN NAGY

Uniuersytet im. Loránda Eötvösa, Budapest
(*Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest*)
(*Eötvös Loránd University, Budapest*)

A nyugat-magyarországi lakosság mindennapjai a csempészet árnyékában

Előadásomban az osztrák-magyar határ menti lakosság cselekvési szintjére, tevékenységi körére koncentrálok. Röviden ismertetem azt a folyamatot, melynek során a belső határ menti térség évtizedes, interregionális gazdasági kötelékei alárendelődtek az Ausztria és Magyarország közötti politikai, közigazgatási határok el- és leválasztó jellegének. Vizsgálom, hogy a Monarchia két vesztes utódállama a határőrizet és határrendészet állami intézményi struktúrájának kiépítésével mennyire volt képes szabályozni a lakosság természetesen megélt transznacionális gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszerét. Felvázolom a határtérségben 1916-tól kibontakozó, majd közel egy évtizeden át virágzó csempészet alapvető mechanizmusait és főbb társadalmi stratégiáit.

Žycie codzienne w cieniu przemytu na obszarze zachodnich Węgiel

W referacie opisane zostaną działania podejmowane przez ludność zamieszkującą pogranicze austriacko-węgierskie. Ukazane zostanie w jaki sposób rozwijana przez dziesięciolecia interregionalna gospodarka została podporządkowana procesowi politycznego i administracyjnego odgraniczenia Austrii i Węgiel oraz w jaki sposób dwa państwa, które przegrały wojnę, a wcześniej funkcjonowały razem w ramach Monarchii Austro-Węgierskiej były zdolne do uregulowania naturalnego dla mieszkańców transgranicznego sposobu funkcjonowania społecznego i gospodarczego. Zarysowany zostanie mechanizm rozbudowywanego od 1916 roku przemytu i związane z tym strategie społeczne.

Everyday life in the shade of the new borders and smuggling operations in the area of West Hungary

The paper will describe the activities of the inhabitants of the Austro-Hungarian border. It will discuss the way in which the interregional economy that had been developed over decades was subjected to the process of political separation of Austria and Hungary and in what way the two states having lost the war and previously co-operated within the Austro-Hungarian Monarchy could regulate the cross-border social and business life that used to be so natural to the inhabitants. The mechanism of the smuggling operations designed and expanded since 1916 along with the associated social strategies will be highlighted.

Panel 2 – literatura | 2. szekció – irodalom | Panel 2 – literature

15⁰⁰–15³⁰

DR JÚLIA VALLASEK

Uniwersytet Babeşa i Bolyaia, Kluż-Napoka
(*Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca*)
(*Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár*)
(*Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca*)

"The line drawn on the map." Modalities of constructing the memory of Trianon in the space-practices of the Hungarian inter-war novel

The treaties of Paris and the political changes brought by them marked a special state of in-betweenness for those citizens who entered under new political rule. While their homeland as a physical space continued to represent a safe, well-known place, its context changed, and the change asked for new interpretations. The "domestication" of this space required the negotiation of new sets of values, and new identities.

My research presents the way the communicative memory describes the political changes brought by the year 1920 in a set of Hungarian novels written in the two decades following the peace treaties. The focus of the research is on the life-strategies, conflicts and decisions presented through the protagonists, and the way these are reflected in the spatial practices presented in the novels.

15³⁰–16²⁰

PROF. UW DR HAB. ZOLTÁN NÉMETH

Uniwersytet Warszawski, Katedra Hungarystyki
(*Varsói Egyetem, Magyar Filológiai Tanszék*)
(*University of Warsaw, Department of Hungarian Studies*)

A határon túli magyar irodalmak státusza

A trianoni szerződés következtében, 1918/20 után a magyar irodalom többközpontúvá vált. A Magyarországgal szomszédos államok (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia) területén létrejövő magyar irodalmi közösségeket fokozatosan új terminusokkal kezdték illetni (pl. szlovenszkói magyar irodalom,

szlovákiai magyar irodalom, erdélyi magyar irodalom, romániai magyar irodalom stb.). Ezzel párhuzamosan kialakult az egyes határon túli, kisebbségi irodalmak specifikusságának tudata is (mint az erdélyi transzszilvanizmus vagy a szlovákiai magyar Kisebbségi Génusz és vox humana). Mindez felvetette a határon túli magyar irodalmak státuszának, pozíciójának kérdését az egyetemes vagy öszmagyar irodalmon belül. A magyar irodalomtörténetek teljesen eltérően kezelik ezt a problémát, a határon túli magyar irodalmak pozíciója különböző elméleti és gyakorlati megoldásokat eredményezett. Az előadás nemcsak utal a fenti kérdésekre, eltérő mintázatokra, de megpróbálja kategorizálni is az egyes jelenségeket.

Status literatury węgierskiej powstałej poza granicami kraju

W następstwie Traktatu w Trianon, po okresie 1918/20 literatura węgierska uległa rozproszeniu. Literatura węgierska autorów tworzących w krajach sąsiadujących (Rumunia, Czechosłowacja, Jugosławia) nazywana była odpowiednio do danego obszaru (np. węgierska literatura Słowenii, węgierska literatura Słowacji, węgierska literatura Siedmiogrodu, węgierska literatura Rumunii itp.). Równolegle do tego wykształciła się świadomość specyfiki poszczególnych literatur. Wszystko to wpłynęło na status węgierskiej literatury powstałej poza granicami kraju wobec całej literatury węgierskiej. Węgierska literatura pisana poza granicami kraju podchodzi do wielu kwestii inaczej niż literatura krajowa. Przyczyniło się to do powstania różnych rozwiązań teoretycznych i praktycznych. W referacie przedstawię nie tylko różne schematy literackie, ale też dokonam próby kategoryzacji wybranych zjawisk.

The status of Hungarian literatures outside the borders of Hungary

As a consequence of the Trianon treaty, Hungarian literature dispersed following the 1918–1920 period. The Hungarian literature of authors writing in the neighbouring states (Romania, Czecho-Slovakia and Yugoslavia) followed a naming convention based on territory (e.g. the Hungarian literature of Slovenia, the Hungarian literature of Slovakia, the Hungarian literature of Transylvania, the Hungarian literature of Romania, and so on). In parallel, an awareness of the specificities of each such literature took shape. All this influenced the status of foreign Hungarian literature vis-à-vis Hungarian literature as a whole. Foreign Hungarian literature takes a different approach to many issues than the literature in the homeland does. This has contributed to the emergence of various types of theoretical and practical solutions. In this paper I will not only present the various literary conventions but also attempt to categorize their characteristic features.

10⁰⁰–11⁰⁰

DR DOMINIK HÉJJ

Institut Europey Środkowej, Lublin
(Közép-európai Intézet, Lublin)
(Central Europe Institute, Lublin)

100 lat niesprawiedliwości, samotności i żalu – Trianon w dyskursie prasowym w latach 2010–2020

Setna rocznica Traktatu pokojowego czy też „dyktatu pokojowego”, jak mówi się na Węgrzech o Trianon jest dobrym momentem do przedstawienia sposobu występowania Trianon w dyskursie prasowym na Węgrzech. Badam go od blisko dekady, rozpoczynając pierwsze badania jeszcze na studiach magisterskich.

W swoim wykładzie otwartym chciałbym przedstawić dynamikę dyskursu wokół Trianon przy okazji kolejnych rocznic Trianon: 90. (rok 2010), 95. (rok 2015), 99. (rok 2019) i setnej (rok 2020). Wskazać na dominujące wątki występujące w tej debacie, kiedy mowa o węgierskim poczuciu osamotnienia, niesprawiedliwości, a także wzrastającym na znaczeniu komponencie resentymentu za dawną rzeczywistością.

Holokaust czy Trianon – które wydarzenie jest dla historii Węgier tragiczniejsze? Czy premier Węgier powinien być wdzięczny Trianon za monoetniczność Węgier, która zastąpiła państwo multikulturowe? Jak Węgrzy widzą swoje miejsce w Europie i dlaczego uważają, że bliscy byli wyginięcia pośród morza Słowian, które ich otacza? Jak resentyment Trianon wpływa na bieżącą politykę?

To tylko niektóre wątki, które wyszczególnić można z prasowego dyskursu, a o których chciałbym opowiedzieć w swoim wystąpieniu.

100 év igazságtalanság, magány és gyásszal kevert nosztalgia – Trianon a 2010–2020 közötti sajtódiskurzusban

A trianoni békeszerződés – vagy ahogy Magyarországon emlegetik: a trianoni „békediktátum” századik évfordulója jó alkalom arra, hogy megmutassuk, hogyan jelenik meg Trianon a magyarországi sajtóvitában. Több mint egy évtizede kutatom ezt a jelenséget – első kutatásaimat még a mesterképzés idején kezdtem meg.

Nyilvános előadásomban szeretném bemutatni a Trianon körüli diskurzus dinamikáját az egymást követő évfordulók alkalmával: Trianon 90 (2010), 95 (2015), 99 (2019) és Trianon 100 (2020). Rámutatok a vitában uralkodó témákra, ahol a magyarság magány- és igazságtalanság-érzetéről van szó, és egyre nagyobb jelentőséget szerez a a letűnt kor iránti nosztalgia is.

A Holokaustt és Trianon. Melyik esemény tragikusabb a magyar történelem szemszögéből? Magyarország miniszterelnökének nem kellene hálásnak lennie azért, hogy Magyarország multikulturális államból monoetnikus országgá vált? Mit gondolnak a magyarok arról, hol van a helyük Európában, és miért tartják úgy, hogy csaknem odavesztek az őket körülvevő szláv tengerben? Hogyan befolyásolja a trianoni nosztalgia a napi politikát?

A sajtódiskurzusban fellelhető számos téma közül itt csak néhányat soroltam fel – és ezekről szeretnék beszámolni előadásomban.

100 years of injustice, desolation and regret — Trianon in the press discourse of the 2010–2020 period

The centenary of the Trianon peace treaty or the ‘peace dictate’, as Trianon is spoken of in Hungary, is an opportune time to discuss the ways Trianon appears in Hungarian press discourse. I have been studying the latter for almost a decade, since even before the completion of my graduate studies.

In this open lecture I would like to highlight the dynamics of the discourse around Trianon surrounding its successive anniversaries: 90th (2010), 95th (2015), 99th (2019) and 100th (2020). My goal is also to identify the

currents emerging in this debate when the talk is of the Hungarian sense of isolation and injustice, as well as increasing importance of historical resentment.

Holocaust or Trianon — which of the two events is a greater tragedy in Hungarian history? Should Hungary's prime minister be thankful to Trianon for a mono-ethnic Hungary replacing the previous multicultural state? What is the Hungarians' perception of their place in Europe and why do they see themselves as having been brought to near-extinction amid the sea of Slavdom surrounding them? How does the resentment felt over Trianon affect current politics?

These are only some of the currents which can be distilled from the press discourse and which I would like to discuss in my presentation.

11⁰⁰–11³⁰

DR HAB. GRZEBORZ BUBAK

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Językoznawstwa i Przekładoznawstwa, Kraków
(Jagelló Egyetem, Nyelv- és Fordítástudományi Intézet, Krakkó)
(Jagiellonian University in Cracow, Institute of Linguistics and Translation Studies)

Traktat z Trianon i jego późniejsze konsekwencje w węgierskim filmie fabularnym

Motyw historii niemal od samego początku był obecny w kinie węgierskim, to oczywiście efekt nagromadzenia dramatycznych wydarzeń, które dotyczyły kolejne pokolenia Węgrów. Filmowcy sięgali po elementy z przeszłości, kiedy tylko nadarzała się ku temu okazja. Czasami był to powrót do bolesnych doświadczeń, rozliczenie z trudnymi wspomnieniami, innym razem opowiedzenie historii, której wcześniej z przyczyn politycznych nie można było przedstawić publiczności. Wreszcie zdarzało się wykorzystanie pewnej koniunktury np. z okazji okrągłej rocznicy danego wydarzenia. Swoje miejsce w kinie węgierskim po latach znalazła rewolucja 1956 roku wymazana przez Kádára z pamięci zbiorowej, lata stalinowskiego terroru, drażliwa kwestia żydowska, a ostatnio losy węgierskich jeńców powracających z ZSRR. Czy tak samo jest w przypadku problematyki związanej z traumatycznymi dla Węgrów postanowieniami traktatu z Trianon z 1920 roku, który jest postrzegany jako jedna z najboleśniejzych dat w historii Węgier? Tragiczne doświadczenie przekazywane z pokolenia na pokolenie ani poczucie krzywdy nie zanika. Niniejszy tekst będzie próbą odpowiedzi, czy w filmach węgierskich można odnaleźć elementy związane z Trianon i jego konsekwencjami dla państwa węgierskiego.

Trianon és következményei a magyar játékfilmben

A történelem motívuma a kezdetektől jelen van a magyar film történetében. A jelenség okát természetesen abban kell keresnünk, hogy a történelem drámai eseményei halmozottan érintették a magyarok nemzedékeit. A filmesek minden kínálkozó alkalmat megragadtak arra, hogy kiaknázzák a múltbeli témákat. Néha fájdalmas tapasztalatokhoz nyúltak vissza, nehéz emlékekkel végeztek számadást, máskor olyan történeteket mondtak el, melyeket korábban nem lehetett megmutatni a nagyközönségnek. Végül olykor bizonyos fajta konjunktúrát is kihasználtak, például egy adott esemény kerek évfordulóját. A magyar filmben évekkel később ugyan, de megtalálta a maga helyét az 1956-os forradalom és szabadságharc, amelyet Kádár kitörölt a kollektív emlékezetből, valamint a sztálini terror évei, a kényes zsidókérdés, újabban pedig a Szovjetunióból hazatérő magyar hadifoglyok sorsa. Vajon ugyanez-e a helyzet a magyarok számára olyannyira traumatikus 1920-as trianoni békeszerződéshez kapcsolódó kérdéskör esetén? Sem a nemzedékről nemzedékre átadott tragikus tapasztalat, sem a sérelmek nem tűnnek el. Szövegemben megkíséreltem megválaszolni a kérdést, hogy a magyar filmekben megtalálhatók-e a Trianonnal és következményeivel kapcsolatos elemek.

The Treaty of Trianon and its later consequences in Hungarian fictional film

Historical motifs have marked their presence in Hungarian film almost since the very beginning, as a result of a succession of dramatic events affecting a generation after generation of Hungarians. Filmmakers drew

upon the past whenever the opportunity arose. Sometimes it was revisiting the painful experiences of the past or accounting for painful memories. At other times it was a historical narrative never brought before an audience before, for political reasons. Lastly, at times it was the tide of the moment, such as the round anniversary of a historical event. The revolution of 1956, erased by Kádár from the collective memory, the years of Stalinist terror, the sensitive Jewish issue and recently the fates of former prisoners of war returning from the USSR have all found their place in Hungarian film. Is this also the case with topics relating to the 1920 Treaty of Trianon and its traumatizing provisions regarded as one of the most painful dates in Hungarian history? Neither the tragic experience handed down through generations nor the sense of injustice are going away. This text will attempt to answer the question of whether elements relating to Trianon and its consequences for the Hungarian state can be found in Hungarian film productions.

11³⁰–12⁰⁰

DR KINGA PIOTROWIAK-JUNKIERT

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Neofilologii

(Poznańi Adam Mickiewicz Egyetem, Modern Filológiai Kar)

(Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Modern Languages and Literatures)

Kwestia żydowska na Węgrzech po Trianon. Debata i literatura

Traktat w Trianon splótł się z trwającą od kilku dekad debatą dotyczącą mniejszości żydowskiej na Węgrzech. Wystąpienie prezentuje konsekwencje ustaleń administracyjnych i geopolitycznych na losy „kwestii żydowskiej” nad Dunajem. Punktem wyjścia będzie analiza wypowiedzi publicznych, i dyskusji na łamach prasy węgierskiej w latach '20. Ostatnią część wystąpienia poświęcę omówieniu wpływu tej sytuacji geopolitycznej na strategię „odzyskiwania węgierskości” podczas rządów Miklósa Horthyego.

A Trianon utáni magyarországi zsidókérdés. Vita és irodalom

A trianoni békeszerződés problémája összefonódik a magyarországi zsidóság sorsa körül évtizedek óta folyó vitával. Fellépésemben ismertetem a közigazgatási és geopolitikai egyezmények hatását a Duna-medence „zsidókérdésére.” Kiindulópontom a húszas évekbeli magyarországi nyilvános megnyilatkozások és sajtóviták elemzése lesz. Az előadás utolsó részében bemutatom, hogyan hatott ki ez a helyzet a Horthy-korszak „magyarság-visszaszerző” stratégiájára.

The Jewish issue in Hungary after Trianon. Debate and literature

The Treaty of Trianon became entwined with the several-decade-long debate about Hungary's Jewish minority. The presentation shows the consequences the administrative and geopolitical arrangements had for the 'Jewish issue' at the Danube. The point of departure will be analysis of public statements and debate in the Hungarian press of the 1920s. The last part will be dedicated to the impact of that geopolitical situation on Miklósa Horthy's strategy for 'regaining Hungariandom'.

**■ Prawo węgierskiej mniejszości narodowej do języka i kultury
w siedmiogrodzkich dokumentach i aktach prawnych**

1 grudnia 1918 roku w Gyulafehérvár delegaci na Zgromadzenie Narodowe Rumunów z Siedmiogrodu, Banatu i Węgier ogłosili zjednoczenie tych obszarów z Królestwem Rumunii. O losach wschodnich obszarów historycznych Węgier zadecydowało 1228 delegatów. Część z nich obstawała przy bezdyskusyjnym całkowitym przyłączeniu, inni natomiast skłonni byli uwzględnić przy podziale ziemi bardziej demokratyczne standardy. Żeby uwzględnić postulaty tych ostatnich, stworzono dokument, w którym obiecano szeroki zakres praw dla wszystkich narodowości zamieszkujących obszar dawnych Węgier. Prawa te nigdy jednak nie zostały w pełni zrealizowane. Mniejszość węgierską w kolejnych latach czekały liczne prześladowania, a polityka państwa miała doprowadzić do jak największej rumunizacji tych obszarów. Natomiast Węgrzy włożyli przez kolejne dziesięciolecia wiele wysiłku w utrzymanie własnej kultury i języka, a dążenie do autonomii jest w Siedmiogrodzie żywe do dnia dzisiejszego. Przykładem tego jest złożona do Komisji Europejskiej inicjatywa działająca w Siedmiogrodzie Seklerskiej Rady Narodowej, pt. Polityka spójności w regionie na rzecz równości i zachowania kultury regionu. Inicjatywę zarejestrowano w maju 2019 roku i od tego czasu zbierane będą deklaracje poparcia. Ze względu na epidemię koronawirusa czas na zbieranie podpisów pod inicjatywą został wydłużony i zgodnie z ostatnimi ustaleniami minie 7 listopada 2020 r.

A magyar nemzeti kisebbség kulturális és nyelvi jogai az erdélyi okiratokban és jogszabályokban

1918. december 1-jén Gyulafehérváron ültek össze az erdélyi, bánáti és partiumi román nagygyűlés képviselői, és kihirdették, hogy a fenti területek csatlakoznak a Román Királysághoz. A történelmi Magyarország keleti részeinek sorsáról 1228 küldött döntött. Egy részük a vita nélküli, teljes hozzászólás mellett állt ki, mások demokratikusabb normák betartására is hajlandóak voltak. Az ő követeléseiknek tett eleget a gyulafehérvári határozat, amely széles körű jogokat ígért a régi Magyarország területén élő összes nemzetiségnek. Ezek a jogok azonban soha nem érvényesülhettek a maguk teljességében. A következő években a magyar kisebbséget sok üldöztetés érte, az állami politika pedig a szóban forgó területek lehető legteljesebb romanizációjára törekedett. A magyarok azonban a soron következő évtizedekben sok erőfeszítést tettek azért, hogy kultúrájuk és nyelvük megmaradjon, Erdélyben pedig még ma is élénken élnek az autonómia törekvések. Jó példája ennek a nemzeti régiókra vonatkozó európai polgári kezdeményezés, amelyet a Székely Nemzeti Tanács terjesztett az Európai Bizottság elé. A kezdeményezést 2019 májusában jegyezték be, és azóta gyűlnek a támogatásához szükséges aláírások. A koronavírus-járvány miatt az aláírásgyűjtés idejét meghosszabbították, a végleges határidő a legutóbbi egyeztetések értelmében 2020. november 7.

The Hungarian minority's right to its language and culture in Transylvanian documents and legislation

On 1 December 1918 in Gyulafehérvár, delegates to the National Assembly of Romanians from Transylvania, Banat and Hungary proclaimed the unification of their territories with the Romanian Kingdom. The fate of those eastern borderlands of historical Hungary was decided by 1228 delegates. Part of those insisted on unquestionable, absolute annexation, while others were inclined to follow more democratic standards of territorial demarcation. In order to comply with the latter group's demands a document was created, promising a broad range of rights to all ethnicities inhabiting former Hungarian territories. Those rights, however, were never given full effect. In years to come, the Hungarian minority was to be subjected to much persecution, and the state's policy was to achieve as broad and deep Romanianization of those areas as possible. Hungarians, on the other hand, put a great deal of effort in the preservation of their culture and

language over the decades, and the desire for autonomy in Transylvania is alive to this day. The Szekler National Council's initiative called the *Cohesion policy for the equality of the regions and sustainability of the regional cultures*, submitted to the European Commission, could serve as an example here. The initiative was registered in May 2019, and declarations of support continue to arrive. Due to the COVID-19 pandemic, the time-limit for signatures has been extended and, according to the last arrangements, is to expire on 7 November 2020.

Panel 4 – historia | 4. szekció – történelem | Panel 4 – history

13⁰⁰–13³⁰

PROF. UAM DR HAB. JĘDRZEJ PASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historii
(Poznańi Adam Mickiewicz Egyetem, Történelmi Kar)
(Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of History)

■ *Węgry w aktywności chorwackiego ruchu ustaszki w latach trzydziestych XX wieku*

Celem referatu jest przedstawienie prób konfigurowania aktywności polityczno-militarnej ruchu ustaszki z rewizjonistycznymi interesami Węgiei wobec państwa jugosłowiańskiego. Na podstawie źródeł jugosłowiańskich (wywiad wojskowy) i chorwackich zostanie przedstawiona charakterystyka poglądów oraz działań poszczególnych osób, związanych z organizacją ustaszowską. Przedstawione będą cele i konsekwencje (organizacyjne, międzynarodowe) tworzenia na terytorium Węgiei obozów szkoleniowych z głównym ośrodkiem w przygranicznej miejscowości Janka pusztai (Jankovac; 1931–1934).

Z punktu widzenia polityki węgierskiej, państwo jugosłowiańskie było przeszkodą w działaniach ku odzyskaniu ziem straconych w następstwie przegranej Wielkiej Wojny (1914–1918) i postanowień traktatu pokojowego z Trianon (4 VI 1920). Poszczególne środowiska z establishmentu politycznego i wywiadu akcentowały potrzebę wspierania sabotażowej oraz terrorystycznej działalności antyjugosłowiańskiej. Choć dla separatystów chorwackich Węgry były naturalnym ośrodkiem wsparcia politycznego i militarnego, ostatecznie zyskało ono jednak ograniczony charakter. Z jednej strony, wśród środowisk węgierskich przeważała opinia o konieczności spokojnego rozwijania relacji z Jugosławią, zwłaszcza w obliczu sporów terytorialnych, które angażowały uwagę Węgiei w relacjach z Czechosłowacją i Rumunią. Z drugiej strony, brak konkretnego wsparcia dla chorwackiego separatyzmu ze strony węgierskiej przyczynił się do tego, że ruch Ante Pavelicia znalazł się pod niemal całkowitą kontrolą Włoch.

Magyarország a horvát usztasi mozgalom tevékenységében a XX. század harmincas éveiben

Előadásom célja, hogy párhuzamba vonjam az usztasi mozgalom politikai-katonai tevékenységét Magyarország Jugoszláviával szembeni revizionista érdekeltségével. Az usztasi szervezethez kötődő különböző személyek nézeteit és tevékenységét jugoszláv források (katonai hírszerzés) és horvát források alapján jellemzem. Szólok arról is, mik voltak a jankapusztai központú magyarországi kiképzőtáborok (1931–1934) létesítésének céljai és (szervezeti és nemzetközi) következményei.

A magyar politika nézőpontjából a jugoszláv állam léte akadályt gördített a "nagy háború" (1914–1918) elvesztése után és a trianoni békeszerződés (1920. VI. 04.) rendelkezései alapján Magyarországtól elkerült területek visszaszerzése elé. A politikai körök egy része és a hírszerzés egyes berkei hangsúlyozták, hogy szükség van a jugoszlávellenes sabotázsakciók és terrorista tevékenység támogatására. Bár a horvát szeparatisták számára Magyarország természetes politikai és katonai támogatási központ volt, befolyása végül mégis korlátozott mértékű maradt. A magyar körökben egyrészt az a vélemény győzött, miszerint Jugoszláviával békés kapcsolatokat kell ápolni és fejleszteni, főleg azoknak a területi vitáknak a fényében, amelyek csehszlovákiai és romániai kapcsolatai mentén kötődtek le Magyarországot. Másrészt viszont a tény, hogy a

horvát szeparatizmus nem kapott magyar részről konkrét támogatást, azzal járt, hogy Ante Pavelić mozgalma szinte teljes mértékben olasz ellenőrzés alá került.

Hungary in the activities of the Croatian Ustaša movement in the 1930s

The purpose of this paper is to give a presentation of the various attempts at configuring the politico-military activities of the Ustaša movement versus Hungary's revisionist interests vis-à-vis the Yugoslavian state. The views and actions of the various individuals connected with the organization will be characterized on the basis of Yugoslavian (military intelligence) and Croatian sources. Goals and consequences (organizational and international) of the creation of training camps in Hungarian territory focusing around the borderside locality of Janka-Puszta (Jankovac; 1931–1934).

From the perspective of Hungarian politics, the Yugoslavian state posed an obstacle to the reclamation of territories lost as a result of the military defeat in the Great War (1914–1918) and the terms of the peace treaty in Trianon on 4 June 1920. Individual circles within the political establishment and intelligence accentuated the need for supporting anti-Yugoslavian sabotage and terrorism activities. Although to Croatian separatists Hungary was a natural source of political and military support, the nature of the latter ultimately was to prove limited. On the one hand, the prevailing opinion in Hungarian circles was of the necessity of calm and peaceful relations with Yugoslavia, especially in the context of territorial disputes being the focus of Hungary's attention in its relations with Czecho-Slovakia and Romania. On the other hand, the lack of concrete support for Croatian separatism on the Hungarian side contributed to Ante Pavelić's movement's eventually coming almost totally under Italian control.

13³⁰–14⁰⁰

PROF. UAM DR HAB. MICHAŁ JARNECKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu
(*Poznańi Adam Mickiewicz Egyetem, Kaliszi Pedagógiai és Művészeti Kar*)
(*Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Fine Arts and Pedagogy — AMU Campus in Kalisz*)

Trianon a Ruś Zakarpacka

Faktyczny rozpad Austro-Węgier nastąpił i tak samoczynnie i lawinowo jesienią 1918 r. przez połączenie kilku czynów gdzie obok klęski wojennej, gdzie kwestia narodowa w wieloetnicznym państwie odegrała istotną rolę. Formalnie dualistyczna monarchia została „pogrzebana” przez traktat pokojowy w Trianon, podpisany 4 czerwca 1920. Zawierały go Węgry, jako jedno z dwóch państw sukcesyjnych upadłego imperium z państwami Ententy: Stanami Zjednoczonymi (które go nigdy nie ratyfikowały), Wielką Brytanią, Francją, Włochami, Japonią, Rumunią, Królestwem SHS (późniejszą Jugosławią), Czechosłowacją i Polską (która również nigdy go nie ratyfikowała). Naszym obiektem zainteresowania będzie jednak nie geneza rozpadu imperium Habsburgów i przebieg negocjacji z Madziarami, ale miejsce w tej skomplikowanej układance Rusi Zakarpackiej która przypadła też wskutek splotu okoliczności Czechosłowacji.

O przyłączeniu tego niewielkiego kraju do nadwettawskiej Republiki zdecydowały następujące czynniki – wyłączając, jako oczywistą, klęskę dualistycznych Austro-Węgier;

- rozmowy lidera akcji niepodległościowej Czechów i Słowaków – Tomasz G. Masaryka z przedstawicielami emigracji karpatoruskiej w USA i specyficzny plebiscyt w Scranton;
- wola większej części lokalnych niewęgierskich elit, które początkowo widziały miejsce Rusi czy to w odrodzonej, zdemokratyzowanej Rosji lub raczej – widząc triumf bolszewików w ukraińskiej państwowości; część widział nawet przyszłość kraju w ramach autonomii w zdemokratyzowanych Węgrzech;
- działania czechosłowackiej dyplomacji na konferencji pokojowej w Paryżu i dyskutowanie udziału legionistów w walce z Czerwoną Rosją;

- bolszewicki epizod na Węgrzech w postaci Węgierskiej Republiki Rad, budzący niepokój Ententy i porażka militarna tego epizodu madziarskiej historii.

Dla Czechosłowacji posiadanie Rusi zwanej tam, nawet logicznie, Podkarpacką, posiadało strategiczne znaczenie i stało się elementem racji stanu. Stanowiła ona łącznik terytorialny z sojuszniczą Rumunią, w ramach tworzonego antywęgierskiego bloku – zwanego potem Małą Entantą. Oddzielała też dwa nieprzyjazne Republice państwa: Węgry i Polskę.

Objęjąc władztwo nad terytorium nigdy wcześniej nie związanego politycznie z czeską państwowością, wypadało zapłacić choćby werbalną cenę. Stała się nią obietnica autonomii dla Rusi, szczęśliwie bez sprecyzowania czasu i detali. Wspominał o niej traktat z Trianon oraz konstytucja Republiki. W toku walk z Węgierską Republiką Rad, dowodzący tam francuski gen. Edmund Hennoque, w ogłoszonym przez siebie Statucie Generalnym także obiecywał specjalny status administracyjny i ciało rządzące zwane Dyrektorią. W przyszłości gospodarzem miał być tutaj Soim. Praga oddalała w nieskończoność ten moment i długo toczyły się jałowe dyskusje co do owej autonomii. Faktycznie Praga forsowała w tym zacofanym kraju centralizm. Jedynym poważnym śladem niby specjalnego statusu Rusi w ČSR była funkcja gubernatora. Jako pierwszy objął ją przybysz zza Oceanu, lider emigracji karpatoruskiej – Grigorij Żatkowicz, który przewodniczył krótko istniejącej tzw. Dyrektorii (do kwietnia 1920 r.) – namiastki lokalnego rządu. Praga jednak nie miał długofalowego pomysłu na Ruś.

Trianon és Kárpátalja

Az Osztrák-Magyar Monarchia tényleges szétesése szinte spontán módon, lavinaszerűen következett be 1918 őszén. Ebben több tényező játszott közre: a háború elvesztése mellett a többetnikumú állam nemzetiségi kérdése is fontos szerephez jutott. A dualista monarchia sírját formálisan a 2020. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés „ásta meg”. A békeszerződést Magyarország a megbukott impérium két örökösének egyikeként kötötte meg az Antant tagjaival: az Egyesült Államokkal (amely soha nem ratifikálta a szerződést), Nagy-Britanniával, Franciaországgal, Olaszországgal, Japánnal, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal (a későbbi Jugoszláviával), Csehszlovákiával és Lengyelországgal (amely szintén soha nem ratifikálta az egyezményt). A mi érdeklődésünk tárgya azonban nem a Habsburg Birodalom szétesésének előtörténete vagy a magyarokkal folytatott tárgyalás menete lesz, hanem Kárpátalja helye az események bonyolult rendjében, hiszen a terület a körülmények összjátéka folytán Csehországhoz került.

Arról, hogy ezt a kis térséget a prágai székhelyű köztársasághoz csatolták, az alábbi tényezők döntöttek – a dualista Monarchia bukása annyira természetes ok, hogy nem szerepel a felsorolásban:

- a csehek és szlovákok függetlenségi akciójának vezetője – Tomáš G. Masaryk – és az amerikai kárpátuszini emigráció képviselői közötti tárgyalások, a sajátos scrantoni népszavazás;
- a helyi nem magyar elit többségi akarata, amely Kárpátalja helyét kezdetben akár egy újjászületett, demokratizált Oroszországban, vagy – a bolsevikok győzelmei láttán – inkább az ukrán államiségben látta; ám egy részük akár a demokratizált Magyarország részét képező autonomikus területként is el tudta képzelni;
- a csehszlovák diplomácia tevékenysége a párizsi békekonferencián, amely többek között azt a tényt is kihasználta, hogy a legionáriusok részt vettek a vörös oroszokkal folytatott harcban;
- a magyarországi bolsevik epizód, vagyis a Tanácsköztársaság, amely kiváltotta az antant hatalmak aggodalmát, valamint a magyar történelem e fejezetének katonai veresége.

Csehszlovákia számára Kárpátalja stratégiai jelentőségű volt, és államérdeke részévé vált. A térség területi összeköttetést biztosított a szövetséges Romániával az akkor épp megalakuló, később Kisantantnak nevezett magyarelles blokk keretein belül. A két Csehszlovákiával szemben ellenséges államot – Magyarországot és Lengyelországot – is elválasztotta egymástól.

Amikor a Köztársaság átvette az uralmat a cseh államiséghez korábban politikailag soha nem kapcsolódó terület felett, legalább verbális árat illet fizetnie érte. Ez az ár Kárpátalja autonómiájának ígérete volt, amelyet a csehek számára szerencsés módon nem kötődött határidőhöz, és részleteit sem határozták meg. A trianoni békeszerződés és a Csehszlovák Köztársaság alkotmánya csupán említést tett róla. A Magyar Tanácsköztársaság

elleni harcok során a kárpátaljai katonai parancsnok, Edmond Hennoque francia tábornok az általa kihirdetett Általános szabályzatban szintén ígéretet tett arra, hogy a terület különleges közigazgatási státuszt élvez majd, és egy direktóriumnak nevezett kormányzó testületet hoz létre. A jövőben pedig a sojm lett volna a terület irányítója. Prága a végtelenségig halogatta ezt a pillanatot, és sokáig folytak az autonómia körüli meddő viták. A valóságban Prága a centralizmust erőltette a fejletlen térségben. Kárpátalja úgymond különleges státuszának egyetlen komoly jele a kormányzó tisztsége volt. Elsőként a kárpátuszin emigráció tengerentúlról érkező vezetője, Gregory Zhatkovych (Hrihorij Zsatkovics, "Zsatkovics Gergely") kapta meg, aki a rövidéletű (1920 áprilisáig működő) és a helyi kormány egyfajta pótlékaként szolgáló "direktórium" élén állt. Prágának azonban nem voltak hosszútávú tervei Kárpátaljával kapcsolatban.

Trianon and Carpathian Ruthenia

The *de-facto* splintering of Austria-Hungary was a spontaneous domino effect resulting in the autumn of 1918 from a combination of multiple factors in which, in addition to the military defeat, the ethnic issues of a multi-ethnic state also played an important role. Formally, the dual monarchy was 'buried' by the Trianon peace treaty signed on 4 June 1920. The Treaty was concluded between Hungary as one of the two fallen empire's two successor states and the Entente parties — United States (which never ratified it), United Kingdom, France, Italy, Japan, Romania, the SHS Kingdom (later Yugoslavia), Czecho-Slovakia and Poland (which also never ratified it). Our focus of interest will be not on the origin of the disintegration of the Habsburg Empire or on the course of the negotiations with the Magyars but on the place occupied in this elaborate tapestry by Carpathian (or 'Transcarpathian') Rus, which the circumstances had brought within Czecho-Slovakia's borders.

Besides the obvious — that is the Austro-Hungarian dual monarchy's military defeat — factors culminating in the incorporation of that tiny country into the new republic were as follows:

- talks between the leader of the Czechs and Slovaks' independence movement and the representatives of Carpatho-Ruthenian diaspora in the United States and the peculiar Scranton plebiscite;
- the desires of the majority of local non-Hungarian elites, which initially saw Carpathian Ruthenia's place as part of a reborn, democratic Russia or, alternatively, after witnessing the triumph of the Bolsheviks, within Ukrainian statehood; part of them even imagined the country's future as an autonomous entity within a democratic Hungary;
- the actions of Czecho-Slovakian diplomacy at the peace conference in Paris, downplaying the legionnaires' participation in the fight against the Red Russia;
- the Bolshevik episode in Hungary in the form of the Hungarian Soviet Republic, disconcerting to the Entente, and the military defeat of that episode in Magyar history.

For Czecho-Slovakia holding that part of Ruthenia — logically referred to as 'Subcarpathian' rather than 'Transcarpathian' from the Czecho-Slovakian perspective — was of strategic importance and an element of the *raison d'état*. It allowed a corridor to allied Romania as part of the anti-Hungarian bloc later referred to as the Little Entente. It also separated two states the Republic was not on friendly terms with — Hungary and Poland.

When assuming sovereignty over a territory never before politically linked to Bohemian statehood, it was fitting to pay at least a nominal price. That was to be the promise of autonomy for Ruthenia, opportunely without narrowing down any details or timing. It was mentioned in the Treaty and in the Republic's constitution. During the fight against the Hungarian Soviet Republic, the French commander, General Edmund Hennoque, published a General Statute in which also he promised special administrative status along with a governing body called the Directory. The future leading entity was to be the Soim. Prague delayed that moment indefinitely, with idle talk of autonomy continuing on for a long time. In reality, centralism was being forced on the tiny backwards country. The only serious trace of Ruthenia's allegedly special status in the ČSR was the office of the governor. The first incumbent was the leader of Carpatho-Ruthenian emigre circles in America, Grigorij Žatkovič (Gregory Ignatius Zhatkovich), who came to lead the short-lived Directory (until April 1920) as an ersatz of a subnational government. Prague, however, had no long-term game plan for Ruthenia.

■ *Status prawny potrianońskich węgierskich mniejszości narodowych jako determinant działalności wybranych partii politycznych sprawujących władzę na Węgrzech po 1989 roku*

Wystąpienie będzie miało na celu przedstawienie motywu Trianon występującego w retoryce czy też programach politycznych wybranych partii politycznych na Węgrzech, które w okresie po transformacji ustrojowej miały istotny wpływ na kształtowanie polityki państwa. Ku wprowadzeniu w krótszej części pracy zostanie przedstawiona geneza problematyki i jej późniejsze odwołania do 1989 roku, aby następnie poddać analizie sposób podejścia do omawianej problematyki najważniejszych partii politycznych na Węgrzech po transformacji ustrojowej. Jednym z ważniejszych elementów ówczesnej polityki zagranicznej była konieczność wypracowania umów o dobrym sąsiedztwie z poszczególnymi państwami graniczącymi z Węgrami. Największe trudności dyplomatyczne powstawały w trakcie negocjacji z państwami, które były licznie zamieszkiwane przez węgierską diasporę. Jak pokaże przeprowadzona w trakcie wystąpienia analiza, następstwa związane z postanowieniami zawartymi 4 czerwca 1920 roku w pałacu Grand Trianon, nadal mają istotny wpływ na sposób prowadzenia w ostatnich trzydziestu latach polityki zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej przez kolejne ośrodki decyzyjne w Budapeszcie.

A Trianon utáni magyar kisebbségek jogi státusza mint az 1989 után uralkodó egyes magyarországi pártok tevékenységének meghatározó tényezője

Fellépésemben bemutatom, hogyan jelenik meg Trianon motívuma olyan magyarországi pártok retorikájában és politikai programjában, amelyek a rendszerváltás utáni időszakban jelentős befolyással voltak az ország politikájára. Bevezetésképpen a munka első, rövidebb részében felvázolom a kérdéskör keletkezését és későbbi, de még 1989 előtti vonatkozásait, majd elemzem a rendszerváltás utáni legfontosabb politikai pártok hozzáállását a témához. A kor külpolitikájának egyik jelentősebb eleme volt, hogy a Magyarországgal határos államokkal szomszédsági szerződéseket kellett kidolgozni. A legnagyobb diplomáciai nehézségek a nagyszámú magyar kisebbség lakta országokkal folytatott tárgyalások során merültek fel. Az előadás során végzett elemzés kimutatja, hogy az 1920. június 4-én a Nagy-Trianon palotában megkötött egyezmény következményei az utóbbi harminc évben is jelentős mértékben befolyásolják a soron következő budapesti döntési központok bel- és külpolitikáját.

The legal status of post-Trianon ethnic minorities as a determinant in the activities of select political parties coming to power in Hungary after 1989

The object of this presentation will be the motif of Trianon in the political rhetorics and programmes of select Hungarian political parties being key players in the shaping of the state's policy after the transformation. By way of introduction, the initial, shorter part of this work will explore the origins and evolution of this topic, followed by subsequent references to it until 1989 and eventually analysis of the approach taken by major political parties after the transformation. One of the key issues in the politics of the time was the necessity of working out good-neighbourhood treaties with the various adjacent states. The greatest diplomatic hurdles occurred during negotiation with countries inhabited by a large Hungarian diaspora. As the analysis conducted during the presentation will show, the consequences of the terms stipulated on 4 June 1920 in the Grand Trianon château have continued to be a major driver in both external and internal policies of the successive decision-making centres in Budapest.

14³⁰–15⁰⁰

MGR ANDRZEJ SADECKI

Uniwersytet Karola, Praga
(Univerzita Karlova, Praha)
(Károly Egyetem, Prága)
(Charles University, Prague)

Niepogodzeni. Organizacje rewizjonistyczne i ich rola w węgierskiej polityce pamięci sto lat po traktacie z Trianon

Choć minęło już sto lat od podpisania traktatu z Trianon, narracje rewizjonistyczne, postulujące przywrócenie granic „Wielkich Węgier”, są wciąż obecne w węgierskim dyskursie publicznym. Propagowane są przez szereg organizacji (m.in. Trianon Társaság, Magyarok Világszövetsége), które za zadanie stawiają sobie utrwalanie pamięci o niesprawiedliwości i krzywdzie, związanej z utratą terytoriów należących do Węgier w przeszłości. Pod względem liczby członków i obecności w przestrzeni publicznej organizacje te należy uznać za stosunkowo marginalne, jednak są one istotnym zapleczem partii skrajnie prawicowych (dawniej Jobbik, obecnie Mi Hazánk), a niekiedy ich działania przenikają do głównego nurtu polityki.

Referat opiera się na badaniach prowadzonych w przededniu stulecia traktatu z Trianon (I połowa 2020 r.), obejmujących obserwację uczestniczącą kilkunastu wydarzeń organizowanych przez organizacje rewizjonistyczne i analizę publicznych materiałów dostępnych w formie materialnej lub elektronicznej (m.in. broszur czy nagrań video). Celem referatu jest ukazanie zarówno sposobu i form działania tych organizacji, jak i scharakteryzowanie treści przez nie propagowanych. W referacie podjęta zostanie także próba odpowiedzi na pytanie o potencjał ruchu rewizjonistycznego i perspektywy jego dalszego funkcjonowania po zakończeniu jubileuszowego roku.

Békületlenek. A revizionista szervezetek és a magyar emlékezetpolitikában betöltött szerepü száz évvel Trianon után

Bár már száz év telt ez a trianoni békeszerződés aláírása óta, a revizionista narratívák, amelyek „Nagy-Magyarország” határainak visszaállítását követelik, még mindig jelen vannak a magyarországi nyilvános vitában. Számos szervezet támogatja őket (pl. a Trianon Társaság vagy a Magyarok Világszövetsége), amelyek feladatuknak tekintik, hogy őrizzék és ébren tartsák a magyar területvesztéssel kapcsolatos igazságtalanság és sérelem emlékét. Taglétszámuk és a nyilvános térben betöltött jelenlétük alapján ezek a szervezetek aránylag marginálisnak ítélnélhetők, mégis fontos háttérét alkotják a szélsőjobb pártoknak (régábban a Jobbiknak, jelenleg a Mi Hazánkknak), egyes tevékenységeik pedig időnként a politika fő áramlatába is bekerülnek.

Előadásom a trianoni békeszerződés százéves évfordulójának előestéjén (2020 első felében) végzett kutatásaimon alapul, melyek során revizionista szervezetek mintegy tucatnyi eseményét követtem figyelemmel, és elemeztem a papíralapú vagy elektronikus formában elérhető nyilvános anyagokat (például broszúrákat, videófelveteleket). Előadásom célja egyrészt az említett szervezetek működési módjainak és formáinak bemutatása, másrészt az általuk propagált tartalmak jellemzése. Az előadás során megpróbálok válaszolni arra a kérdésre is, milyen ereje és lehetőségei vannak a revizionista mozgalomnak, és hogyan működhetnek tovább a jubileumi év befejezése után.

The irredentists. Revisionist organizations and their role in Hungary's remembrance politics a century after Trianon

Although a hundred years have passed since the signing of the Treaty of Trianon, revisionist narratives calling for the restoration of the borders of 'Great Hungary' continue to be present in Hungarian political discourse. They are advanced by a number of organizations (such as Trianon Társaság or Magyarok Világszövetsége) aiming to solidify the memory of the injustice and harm done by the loss of territories previously held by Hungary. In the aspects of membership count and presence in the public space those organizations could be viewed as relatively marginal in importance, though they provide a significant support base for the far right (formerly Jobbik and now Mi Hazánk), and sometimes their initiatives penetrate mainstream politics.

This paper relies on studies conducted on the eve of the centenary of the Treaty of Trianon (1st semester of 2020), including participative observation of more than a dozen events organized by revisionist organizations, and analysis of public materials available in either material or electronic form (such as brochures or video records). The goal is to show both the methods and forms of operation of such organizations, as well as to offer a characterization of the message propagated by them. The paper also attempts to answer the question of the potential of the revisionist movement and its perspectives for continued functioning after the anniversary year.

15⁰⁰–15³⁰

DR HAB. TADEUSZ KOPYŚ

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki
(Jagelló Egyetem, Európai Tanulmányok Intézete)
(Jagiellonian University, Institute of European Studies)

■ Ocena traktatu triańskiego przez intelektualne i polityczne środowiska Węgier z perspektywy stulecia podpisania traktatu

Gyula Illyés – jedna z najważniejszych osobistości węgierskiej literatury XX wieku, lider „pisarzy ludowych” także zabierał głos w sprawie ludności węgierskiej w krajach sąsiednich. Bardziej stawał w obronie mniejszości narodowej niż upominał się o zwrot oderwanych w 1920 roku terytoriów. Inny wielki myśliciel węgierski, prawnik, politolog i minister w rewolucyjnym rządzie Imre Nagya w 1956 r. István Bibó ostrzegał, że pozostawienie nieuleczonych ran i krzywd wynikających z Trianon może nadwyrężyć szacunek dla zasad demokracji w społeczeństwie węgierskim. Bibó twierdził, że należy Węgom stworzyć nowy, alternatywny obraz postrzegania historii a nie tylko ten oparty na całkowitej negacji traktatu.¹ Był przekonany, że konieczne jest oddzielenie sprawy niesprawiedliwości traktatu pokojowego i kwestii węgierskiej demokracji.

Z badań naukowych przeprowadzonych po 1989 roku przez grupę młodych naukowców powołaną przez Węgierską Akademię Nauk, wynika że 85% Węgrów uważa traktat triański za największą tragedię narodową w kraju. Aż 77% respondentów stwierdziło, że kraj nigdy tak naprawdę nie podźwignął się z kolan po 1920 roku. Pomimo tego w społeczeństwie węgierskim istnieje bardzo silny związek emocjonalny z tragicznym traktatem, połączony z zaskakująco małą wiedzą na jego temat.

A trianoni békeszerződés megítélése a magyarországi értelmiségi és politikai körökben az eltelt száz év látószögéből

Illyés Gyula, a XX. századi magyar irodalom egyik legfontosabb személyisége, a „népi írók” vezetője a határon túli magyarok ügyében is felelteme szavát. Nem elsősorban az 1920-ban elszakadt területeket követelte vissza, inkább a nemzeti kisebbség védelmében lépett fel. Egy másik nagy magyar gondolkodó, jogász, politológus, Nagy Imre 1956-os forradalmi kormányának minisztere, Bibó István figyelmeztetett, hogy Trianon be nem hegedt sebei, rendezetlen sérelmei a magyar társadalomban kikezdhetik a demokrácia elvei iránti tiszteletet. Bibó állítása szerint a magyaroknak új, alternatív történelemszemléletre van szükségük, nemcsak olyanra, amely teljességgel tagadja a trianoni békeszerződést.² Meg volt győződve arról, hogy a békeszerződés igazságtalanságát és a magyar demokrácia ügyét el kell választani egymástól.

1989 után a Magyar Tudományos Akadémia fiatal tudósainak csoportja tudományos kutatást végzett, amelyből kiderült, hogy a magyarok 85%-a az ország legnagyobb nemzeti tragédiájának tekinti Trianont. A megkérdezettek 77%-a állította, hogy az ország 1920 óta tulajdonképpen soha nem állt talpra. Ennek ellenére a magyar társadalmat rendkívül erős érzelmi szálak fűzik a tragikus békeszerződéshez, amivel azonban meglepően hiányos tudás párosul.

¹ István Bibó, Az európai egyensúlyról és békéről [w:] Bibó: Válogatott tanulmányok. Tom I, 1935–1944, Budapest, 1986, s. 507.

² Bibó István: Az európai egyensúlyról és békéről, in uő: Válogatott tanulmányok, I k. (1935–1944). Budapest, 1986, 507.

***Views of the Trianon in Hungarian intellectual and political circles
from the perspective of the centenary of its signing***

Gyulla Illyés, one of the most important luminaries of 20th century Hungarian literature and leader of the so-called people's writers, had also spoken on the issues of the Hungarian population in the neighbouring countries. That was more to defend the Hungarian ethnic minority than to claim back the territories lost in 1920. Another great Hungarian thinker, jurist, political scientist and minister in Imre Nagy's revolutionary government of 1956, István Bibó, warned that allowing the trauma and injustice arising from Trianon to go unhealed could diminish the respect for democratic principles in Hungarian society. Bibó claimed that a new, alternative historical picture had to be created for Hungary, not just the one grounded in a total rejection of the Treaty.³ He was convinced that the matters of the injustice of the peace treaty and of Hungarian democracy had to be separated from each other.

Studies completed after 1989 by a group of young scientists commissioned by the Hungarian Academy of Sciences showed 85% of Hungarians to consider the Treaty of Trianon as the greatest tragedy in the country's history. As many as 77% of the respondents claimed that the country had never truly again stood on its feet after 1920. Nonetheless, the extremely strong emotional connection with the tragic treaty is linked to surprisingly little knowledge on the subject.

Aktualizacje abstraktów dostępne są na stronie konferencji:

Az absztraktokat a konferencia honlapján aktualizáljuk:

The updates of the abstracts are available on the conference website:

<http://hung.home.amu.edu.pl/konferencia-2020/>

KONFERENCJĘ WSPIERA

TÁMOGATÓNK

CONFERENCE SUPPORTED BY

Instytut Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka

Wacław Felczak Lengyel-Magyar Együttműködési Intézet

Wacław Felczak Polish-Hungarian Cooperation Institute

---

³ István Bibó, *Az európai egyensúlyról és békéről* [in:] Bibó: *Válogatott tanulmányok*. Vol. I, 1935–1944, Budapest, 1986, 507.